

Kapadocja w Azji Mniejszej posiada w parowach na obszarze wulkanicznym i pustynnym na zachód i na południe od Cezarei bardzo liczne większe i mniejsze kościoły (cerkwie, kaplice) jaskiniowe, sztucznie wydrążone, które powstały w związku z bardzo wcześnie osiedlającymi się tutaj masowo pustelnikami. Stanowią one niezwykle cenne zabytki sztuki klasztornej chrześcijaństwa wsch., w których przechowały się, bogatsze niż gdzie indziej, tradycje sztuki wschodniochrześc., zwłaszcza, syryjskiej. Kościoły podziemne, miejscami kaplice grobowe, pod względem architektonicznym z zewnątrz bez większego znaczenia (często w ogóle bez właściwej fasady albo też z fasadami ozdobionymi fryzami ślepych arkad), posiadają wewnątrz bogato ozdobione malowidłami ściennymi, spośród których sporo się zachowało. Malowidła te stanowią w każdym razie ważne zespoły zabytkowe, będące doniosłym uzupełnieniem obrazu dziejów malarstwa biz. Daty ich powstania nie są zawsze ściśle ustalone. Starsza grupa pochodzi z w. IX—X i pozostaje w bliskim związku ze starszymi tradycjami syryjskimi, różnymi od sztuki knstpol., tj. samego Bizancjum (El Nazar, 912—59; Agios Eustatios, 912—59; Ballek Kilissé, Tokale Kilissé, pierwsza połowa X w.), gdy natomiast w grupie młodszej (od drugiej połowy X w. do w. XII) coraz wyraźniej występują cechy stołecznego malarstwa biz., którego fazy rozwojowe znajdują tu swoje odbicie. W odróżnieniu od malowideł grupy starszej, stanowiących wytwór prostej, grubej, nieskomplikowanej sztuki mnichów klasztornych, pokrywających bez zaplanowanej z góry kompozycji i bez względu na układ architektoniczny całe ściany wewnątrz następującymi po sobie i obok siebie scenami i kompozycjami, malowidła grupy młodszej (Kaszluk w Kelendzlar z drugiej połowy X w., kaplica Św. Barbary w Soghanle z 1006 lub 1021, Karabas z 1060—61 oraz późniejsza świątynia w Tokale Kilissé — późny w. XI) w układzie, rozmieszczeniu i w stylu wykazują refleksy stylu i procedur malarstwa Konstantynopola. Ikonografia pozostaje jednak w obu grupach — z nielicznymi wyjątkami — taka sama, zachowując swoje odrębności tradycji syryjskich. W tym właśnie tkwi niemałe znaczenie tych klasztornych malowideł ściennych K.; wyjaśniają one niejedyn rys ikonograficzny w sztuce biz. i biz.-słow., mający swoje pierwotne źródło we wcz. sztuce wschodniochrześc.,

choć trudno przypuszczać istnienie kontaktu bezpośredniego między nią a sztuką Słowian. Do tego rodzaju osobliwości należy m. in. zaliczyć nieprzerwane cykle ilustrujące życie Chrystusa, tematy zaczerpnięte z apokryfów (np. próba wodna w legendzie o N. P. Marii), rozmaite cechy archaiczne nie występujące już w zabytkach z w. XI, jak np. umieszczenie Pantokratora lub Deesis w apsydzie, tak jak m. in. w cerkwiach w Nieriedicy i w Pskowie (z końca XII w.). Jako całość stanowią te malowidła przykład swoistej sztuki klasztornej o podkładzie ludowym, w gruncie rzeczy skromnej, biednej, pozbawionej głębszego zmysłu kolorystycznego, ale żywej, dążącej do malowniczego przedstawiania rzeczywistych scen życiowych.

Lit.: H. Rott, *Kleinasiatische Denkmäler*, Leipzig 1908; O. M. Dalton, *Byzantine Art and Archaeology*, Oxford 1911, s. 267—76; tenże, *East Christian Art*, Oxford 1925, s. 250—1; Ch. Diehl, *Manuel de l'art byzantin*, Paris, t. 2, 1925, s. 565—78; G. de Jerphanion, *Le églises rupestres de Cappadoce*, texte I—II, pl. I—III, Paris 1925—36; E. Weigand, *Zur Datierung der kappadokischen Höhlenmalerei*, *Byz. Zs.*, 36, 1936, s. 337—97; В. Н. Лазарев, *История византийской живописи*, М., т. 1, 1947, s. 95—7.
[Wojśław Molè]